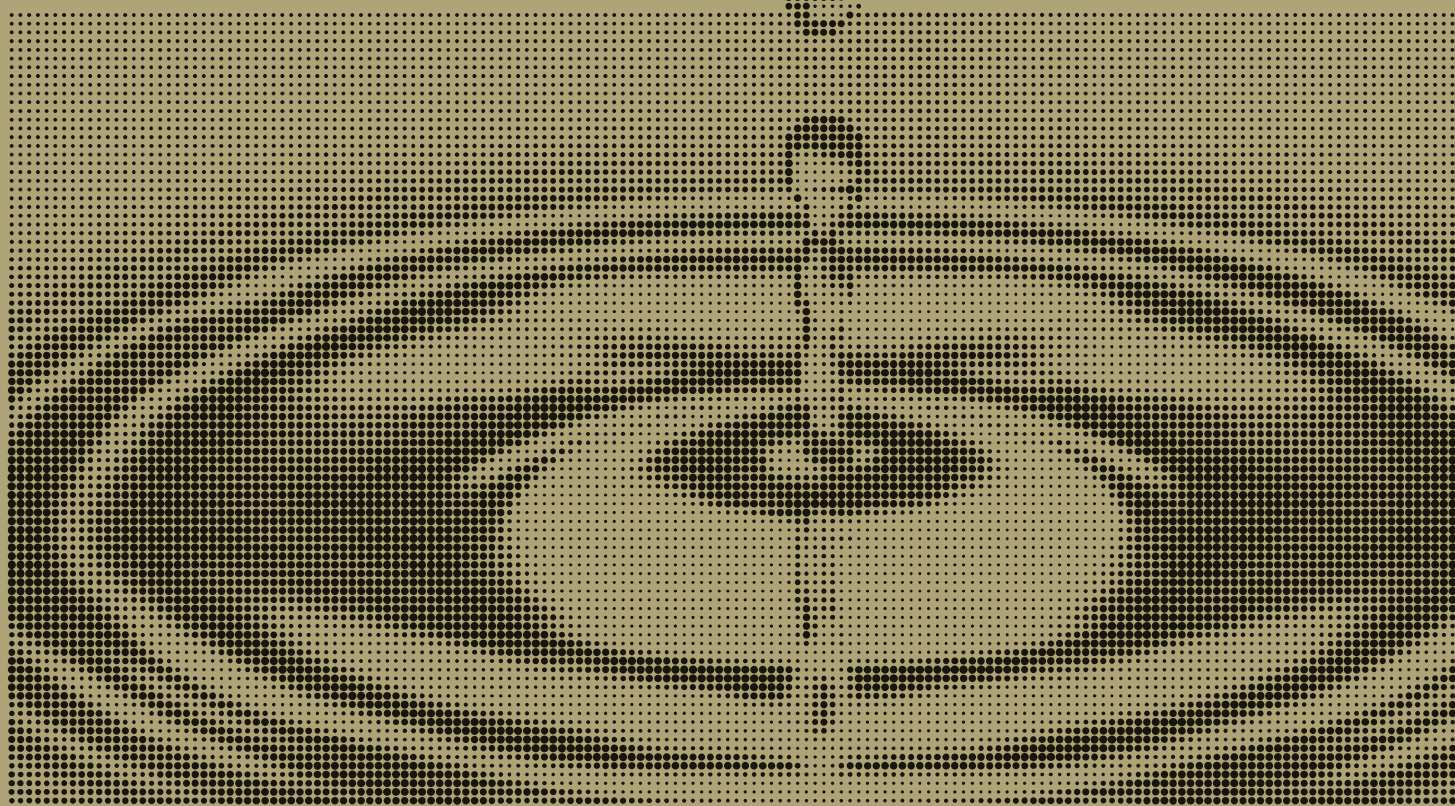

VERSENY TÜKÖR

X. évfolyam
2014. 1. szám

- *A 10 éves uniós tagság tapasztalatai a GVH jogalkalmazása tükrében*
- *A Tptv. fúziós szabályainak változásai*
- *A Bizottság legújabb fúzióengedélyezési joggyakorlatának áttekintése*
- *Új Ptk. és versenyjog*
- *Szegénység csökkentése és verseny*
- *Az ügy ésszerű időben való elbírálásához való jog versenyügyekben*
- *Üzleti titok és jogorvoslathoz való jog bejelentéses eljárásban*
- *A CISAC-ügy*
- *Szemle: Bruce Wardhaugh – Cartels, markets and crime*

Tartalom

Előszó	3
<i>Bara Zoltán:</i> A versenyhatóságok működéséből eredő jóléti haszon mérése. A várható árhatások mértéke és időtartama	4
<i>Berezvai Zombor:</i> A kartellszabályok elrettentő hatásának értékelési módszerei	11
<i>Decsák Péter–Sárai József–Szilágyi Gabriella:</i> A 10 éves uniós tagság tapasztalatai a GVH jogalkalmazásának tükrében	19
<i>Hajós Ádám–Kurítár Dávid–Szendrő Szabolcs:</i> A versenytörvény fúziós szabályainak főbb változásai	31
<i>Kiss Balázsné Szalai Edit:</i> Az ügy ésszerű időn belüli elbírálásához való jog a versenyjogban	52
<i>Kocsis Márton:</i> Vevői erő – a hazai szabályozás 8 éve és európai uniós kitekintés	62
<i>Miskolczi Bodnár Péter:</i> A versenyjog és az új Ptk.	73
<i>Molnár György:</i> A szociális mikrohitelzés hatása a szegénység csökkentésére és a versenyre	91
<i>Nagy Aranka–Szendrő Szabolcs:</i> Az Európai Bizottság fúziós joggyakorlatának áttekintése, különös tekintettel az aktuális trendek alakulására	99
<i>Buránszki Judit:</i> Az üzleti titok és a jogorvoslathoz való jog egymáshoz való viszonya a GVH bejelentéssel kapcsolatos eljárásában	120
<i>Szilágyi Pál:</i> Reflexiók a CISAC-ügy kritikáira	125
<i>Szilágyi Pál:</i> Bruce Wardhaugh: Cartels, markets and crime: a normative justification for the criminalisation of economic collusion	131

VERSENYTÜKÖR 2014/1. (X. évfolyam, 1. szám)

A Versenytükör a Gazdasági Versenyhivatal szakmai folyóirata.

A lapban közzét írások és az azokban megfogalmazott vélemények kizárólag a szerzők álláspontját tükrözik és azok nem tekinthetők a Gazdasági Versenyhivatal álláspontjának!

Megjelenik: évente két alkalommal, a nyári és a téli hónapokban.

Kiadja: a Gazdasági Versenyhivatal.

A kiadásért felel a szerkesztőbizottság: Tóth András főszerkesztő, Bara Zoltán, Kovács András, Szilágyi Pál, Tóth Tihamér.

A folyóirat ingyenes.

Megrendelni és lemondani az alábbi e-mail címre küldött üzenettel lehet: versenytukor@gvh.hu.

A Versenytükör egyes számai elérhetők és letölthetők a www.gvh.hu Kiadványok/Versenytükör/Lapszámok oldalról.

A www.gvh.hu Kiadványok/Versenytükör/Szerzőknek oldalról letöltött módszertani útmutató alapján készült publikálásra szánt írások a versenytukor@gvh.hu e-mail címre küldhetők.

Nyomtatja: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó

Felelős vezető: Majláth Zsolt László ügyvezető

14.1080 – Lajosmizse

ISSN: 1787-5196

A kartellszabályok elrettentő hatásának értékelési módszerei

1. Bevezetés

A fejlett világ versenyhatóságainak egyik legfontosabb célja a kartellek megelőzése, a vállalatok elrettentése a kartellezéstől. Neelie Kroes, az Európai Bizottság versenypolitikáért felelős akkori biztosa egy 2009. októberi beszédében céljaként fogalmazta meg, hogy *„nem csupán destabilizálni szeretném a kartelleket. Ki szeretném húzni alóluk a talajt. Ehhez elengedhetetlen, hogy a versenypolitika minden ága a hatékony elrettentést szolgálja.”*¹

Egy-egy új kartellszabályozás sikere azonban nem mérhető közvetlenül. A létrejött kartellek lényegükönél fogva titkosak, tehát számuk ismeretlen. Egyedül a felfedezett kartellek megfigyelhetők, ezek számának változása azonban nem feltétlenül tükrözi helyesen az új szabályozás hatékonyságát. Ha több kartellre derül fény idén, mint tavaly, az jelentheti azt, hogy az új szabályozás tényleg hatékonyabb, de azt is, hogy éppen ellenkező a hatás és nőtt a kartellek vonzereje (azaz több kartell jött létre).

További problémát jelent, hogy a kartellek száma egyáltalán jó mérőszám-e. Vagy inkább az érintett piacnagyságnak, a kartellező vállalatok számának, esetleg a kartell időtartamának változása jobban mutatná az elrettentő hatást?

A kartellekkel szembeni egyre erőteljesebb fellépés a kartellező vállalatokat is arra ösztönzi, hogy mind jobban körülfalazzák és homályban tartsák a kartelleket. Az összejátszások felderítése és bizonyítása tehát egyre nagyobb erőfeszítéseket követel a versenyhatóságoktól.² Ezek kölcsönhatásaként egy ördögi kör kezd kialakulni, amelyben a szabályozásváltozások (pl. súlyosabb szankciók, engedékenységi politika módosítása, több erőforrás a kartellek felderítésére) hatásainak vizsgálata nem triviális és nem feltétlenül egyszerű feladat. Nem véletlen, hogy a versenypolitika legkevesebbet kutatott ága ez a terület.³ Tanulmányomban az ezzel kapcsolatos közgazdasági szakirodalmat tekintem át. Bemutatom, hogy milyen elméletek és módszerek mentén lehetséges a szabályozás sikerének értékelése, illetve ezekkel milyen problémák merülhetnek fel. Végezetül a felmerülő kétségek ellenére a Harrington és Chang⁴ által kidolgozott modell mellett fogok érvelni.

A tanulmány felépítése az alábbi sémát követi. A következő fejezetben a lehetséges megközelítéseket és modelleket tekintem át. Végül a modellek strukturált összevetésével és saját meglátásaimmal zárom a tanulmányt.

* MA-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudományi Tanszék.

¹ Neelie KROES: Tackling cartels – a never-ending task, European Commission – SPEECH/09/454, 2009. október 8., saját fordítás.

² Christopher HARDING: Cartel deterrence: The search for evidence and argument, *The Antitrust Bulletin*, 2011, 345–376.

³ Terry CALVANI–Torello H. CALVANI: Cartel sanctions and deterrence, *The Antitrust Bulletin*, 2011, 185–206.

⁴ Joseph E. HARRINGTON–Myong-Hun CHANG: Modeling the Birth and Death of Cartels with an Application to Evaluating Competition Policy, *Journal of the European Economic Association*, 2009, 1400–1435.

2. Lehetséges megközelítések

A kartellszabályozás hatásainak vizsgálata kévéssé kutatott részterülete a versenypolitika elméletének. Ebben a részben alapvetően Harding összefoglaló tanulmányára,⁵ illetve Harrington és Chang cikkére⁶ támaszkodom.

2.1. Becslés a büntetési tételek nagysága alapján

Racionális vállalatokat és vállalati vezetőket feltételezve kiszámítható, hogy mekkora az a büntetési mérték, amely mellett nem éri meg kartellezniük a vállalatoknak, hiszen várható értékben veszteséget szenvednek el rajta. Ideális esetben tehát megfelelő nagyságú bírságokkal a kartellezés teljesen megszüntethető.

Problemátikus ugyanakkor, hogy a hatóság az optimális büntetési tételek kiszámításakor mit gondol arról, hogy a vállalatvezetők szerint mekkora a kartell lebukási valószínűsége. A konkrét valószínűségérték kulcsfontosságú a várható érték meghatározásakor.

A lényegi problémára azonban Wils⁷ hívja fel a figyelmet. Számításai alapján, ha egy kartellben 10%-kal növelik az árakat a tagok, ezáltal az adott terméken 5%-kal nagyobb profitot érnek el, a kartell 5 évig áll fenn és a lebukás valószínűsége 16%,⁸ az elrettentő büntetési értéknek az adott termék éves árbevétele 150%-ának kellene lennie. Ez akkora nagyság, amit a vállalatok nagy része képtelen lenne kifizetni. A kartellező vállalat csődbe vitele pedig egy piaci szereplő kiesését jelentené, így tovább növelve az iparági koncentrációt, vele együtt a kartellezés esélyét is, valamint jelentős társadalmi költségeket okozna (pl. munkahelyek megszűnését). Az ilyen óriási bírságok kiszabását sokszor jogi szabályozások is gátolják (pl. az európai szabályozás alapján a vállalkozás előző gazdasági évi teljes árbevételének 10%-át nem haladhatja meg a bírság nagysága⁹).

Pusztán a bírságok és büntetési tételek emelésével tehát nem érhető el a kartellezés megszűnése, ugyanis a valóságban kiszabott vagy kiszabható bírságok nem érhetik el az elrettentési határt. A bírságok nagysága alapján azonban még a kartellszabályozás elrettentő hatása sem értékelhető pontosan. Ennek egyik oka, hogy több engedmény (pl. engedékenységi politika, vitarendezési eljárás) is tartkítja a szabályozást. Sokszor éppen az ilyen engedmények elrettentő hatásának vizsgálata a cél, amely nem végezhető el a bírságok nagyságának elemzésével.

Továbbá a kiszabott bírságok nagysága esetről esetre változik, függ azok súlyosságától is, tehát a nyers (országok vagy időszakok közötti) összehasonlítás félrevezető lehet. Az általános elvek összevetése már módszertanilag kedvezőbb.

Az Európai Bizottság 2006-ban felülvizsgálta a bírságok megállapításáról szóló iránymutatását.¹⁰ Veljanovski¹¹ e változás hatását elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a 2006 és 2010 között kivetett bírságok mértéke nem a magasabb bírságok, hanem az engedékenységi politika szigorúbb alkalmazása miatt lett nagyobb, mint az 1998 és 2006 között kivetett bírságoké. Szintén megállapítja, hogy bizonyos esetekben a Bizottság nem követte saját iránymutatását, amely többek között alacsonyabb bírságokhoz is vezetett. A bírságok elméleti nagyságának elemzése tehát szintén nem jó indikátora a kartellszabályozás elrettentő hatásai értékelésének.

2.2. Nemzetközi kartellek országok közötti eltéréseinek vizsgálata

A szabályozás elrettentő hatása, ha nem is pontosan, de mérhető úgy, hogy nemzetközi kartellek esetén a kartell által indukált árnövekedés mértéke (vagyis mekkora fogyasztói kárt okozott a kartell) milyen eltéréseket mutatott az egyes országok között.

⁵ HARDING (2. lj.).

⁶ HARRINGTON-CHANG (4. lj.).

⁷ Wouter P. J. WILS: Is Criminalization of EU Competition Law the Answer? In Claus-Dieter EHLERMANN-Isabela ATANASLU (szerk.): European Competition Law Annual 2006: Enforcement of Prohibition of Cartels, Hart Publishing, Oxford/Portland, 2006, 267–316.

⁸ Mindegyik érték korábbi tanulmányokon és valós eseteken alapul, de WILS (7. lj.) többféle kiinduló értékkel is ugyanarra az eredményre jut.

⁹ A Tanács 1/2003/EK rendelete 23. cikk (2) bekezdés.

¹⁰ Iránymutatás az 1/2003/EK rendelet 23. cikke (2) bekezdésének a) pontja alapján kiszabott bírságok megállapításáról (2006/C 210/02).

¹¹ Cento VELJANOVSKI: Deterrence, Recidivism, and European Cartel Fines, *Journal of Competition Law & Economics*, 2011, 871–915.

Clarke és Evenett¹² az 1989 és 1999 között létező vitaminkartell esetén keresztül vizsgálta azt a hipotézist, hogy azon országokban, ahol erős versenyhatóság működött, a nagyobb lebukási esély miatt kisebb áremelkedéseket foganatosítottak csak a kartell tagjai. Eredményeik alapján azon latin-amerikai országokban, ahol nem volt aktív kartellfelderítő rezsim, 50%-kal nőtt az importált vitaminok összértéke a kartell létrejötte után, míg az aktív kartellhatóságokkal rendelkező latin-amerikai országokban csak 40%-kal. Hasonló, sőt még nagyobb eltéréseket mutató eredményeket kaptak az ázsiai és nyugat-európai országok vonatkozásaiban.

Feltételezve, hogy a térben egymáshoz közel elhelyezkedő országokban a vitaminok árugulmánya hasonló, az eredmények alátámasztják azt a hipotézist, hogy azokban a nyugat-európai, latin-amerikai és ázsiai országokban, ahol aktív versenyhatóság működött, a vitaminkartell tagjai kevésbé emelték áraikat.

Ezek alapján az aktív versenyhatóságoknak és versenyjogi törvényeknek van elrettentő hatásuk, ugyanakkor ezek akkurátus számszerűsítése esetén tanulmányok alapján lehetetlen. Szintén problematikus, hogy nehéz olyan eseteket találni, ahol két ország szabályozása pusztán egy lényegi elemben tér el egymástól, és minden más tényezőben azonos, ráadásul a két országban ugyanaz a nemzetközi kartell működött, így lehetőség van az áremelkedések összehasonlítására. Ráadásul egy konkrét eset mindig valamennyire specifikus és egyedi, az általános hatás kimutatásához több összehasonlítható piacot és/vagy nemzetközi kartellt kellene találni. Ezek minimálisan szükségesek ahhoz, hogy értékelhető legyen az adott szabályozási elem elrettentő hatása. Így általánosságban ez a módszer sem működőképes.

2.3. Kérdőíves kutatás az érintettek között

Egyszerű és viszonylag könnyen megvalósítható megoldás, ha valamiféle kérdőíves kutatással megkeressük az érintetteket és megkérdezzük tő-

lük, hogy mennyiben változott meg viselkedésük a változó (általában szigorodó) szabályozás hatására. Az Egyesült Királyság versenyhatósága készített egy ilyen kérdőíves kutatást 2006–2007-ben, amelynek meglepően pozitív eredményei lettek.¹³ Ez alapján minden felderített kartellre öt olyan eset jutott, ahol a felek felhagytak vagy módosítottak egy olyan megállapodást, amely akár kartellnek is minősíthető a senior versenyjogászokkal készített interjúk alapján. A vállalati kutatás eredményei 16:1-hez arányt mutattak, itt tehát még erősebb hatásokat sikerült kimutatni. A versenyhatóság tevékenységének hatása ez alapján a felderített kartellek számánál sokkal szerteágazóbb.

Egy másik, szintén az Egyesült Királyság versenyhatósága számára 2008-ban készített kutatás¹⁴ azonban merőben eltérő megállapításokra jutott. Az építőipari vállalatok közötti kartellezést vizsgálva a korábbi hat lezajlott eljárást ismerő vállalatok 77%-a semmilyen változtatást sem foganatosított. Általában is azt jelentette a vállalatok többsége, hogy a kartellezés egyáltalán nem jellemző az iparágra, holott 2008 áprilisában 112 építőipari vállalat ellen indított eljárást az Egyesült Királyság versenyhatósága tenderek során történő árrogzítás miatt.

A két, egymásnak ellentmondó kutatási eredményen kívül a kérdőíves kutatás egyik általános problémája, hogy lehetőséget ad a kérdések egyéni interpretálására, így elképzelhető, hogy ugyanaz a kérdés más jogászoknak vagy vállalatoknak mást jelent. Nem derül ki egyértelműen, hogy a megkérdezettek számára mit jelent az, hogy egy kartellnek minősíthető megállapodást módosítottak vagy felhagytak. Sok vállalat jelentheti, hogy változtatott valamit a gyakorlatán, de lehet, hogy ez nem egy valódi kartell felszámolását, csak korábbi megállapodások egyfajta módosítását jelentette (amelyet egyébként is lehet, hogy időszerű volt felülvizsgálni).

A kérdőíves kutatás másik problémája, hogy nehéz, ha nem lehetetlen a reprezentativitás és az anonimitás egyidejű garantálása. Az ilyen érzékeny kérdésekre való válaszadást sok vállalat megtagadhatja. A Europe Economics¹⁵ kutatása során 2116 vállalattal vették fel a kapcsolatot, akik közül végül 315 töltöt-

12 Julian L. CLARKE–Simon J. EVENETT: The deterrent effects of national anticartel laws: evidence from the international vitamins cartel, *The Antitrust Bulletin*, 2003, 689–726.

13 DELOITTE: The deterrent effect of competition enforcement by the OFT, Office of Fair Trading, London, 2007.

14 EUROPE ECONOMICS: Evaluation of the impact of OFT cartel cases in the construction sector (2004–2006), Office of Fair Trading, London, 2008.

15 EUROPE ECONOMICS (14. l.).

te ki teljesen az online kérdőívet. A felvétel költséges volta is indokolhatja, hogy a Deloitte¹⁶ kutatásánál igen kis mintamérettel dolgozott (2,8%-a a 200 főnél többet foglalkoztató vállalkozásoknak).

A kérdőíves kutatás harmadik problémája pedig az, hogy egy adott válaszról nem lehet eldönteni, hogy az valóban őszinte-e. Nyilvánvalóan minden vállalat célja, hogy elkerüljön egy versenyhatósági vizsgálatot, így érdemes azt jelentenie, hogy vagy egyáltalán nem érzel versenyellenes magatartást a piacon, vagy a korábbi kétes megállapodásait már módosította és szinkronba hozta a versenyszabályozással. E három tényező aggályossá teszi az eredmények megfelelő interpretálhatóságát, így ez a módszer sem tűnik igazán célra vezetőnek.

2.4. Visszaesők nyomon követése

A kartellszabályozások elrettentő hatásainak értékelésére egy másik lehetséges módszer a visszaesően kartellező vállalatok és cégvezetők nyomon követése. Az erről készült összeállítás nem túl fényes. Az 1990 és 2005 között felfedezett nemzetközi kartellek 11 top visszaeső vállalata legalább tízszer kartellezett az említett 16 év alatt. Összesen 86 vállalat szegte meg a kartelltilalmat háromszor vagy még többször.¹⁷ Combe és Monnier tanulmánya¹⁸ szerint az 1969 és 2007 februárja közötti európai kartellügyek 22%-ában legalább egy visszaeső cég szerepelt.

Az összesítés igen elkésérítő, mert a kartellek felfedezése és megbüntetése sem jelent eszerint kellő elrettentő erőt sok esetben. Egy pozitív példa azért mindenképpen akad, a holland AkzoNobel esete. A vállalatot többször kartellezésen kapták, míg nem a 2000-es évek elején a vállalat teljes felső vezetése megújult. Az új vezetők hangsúlyozták, hogy szakítani szeretnének a múlttal, és tettekben (pl. belső versenyjogi compliance) is törekedtek a versenyszabályok tiszteletben tartására.

Kérdés azonban, hogy az AkzoNobel esete egy pozitív példa vagy inkább általános jelenség. Egy-egy eset alapján nehéz általános érvényű következtetéseket levonni, ugyanakkor a hosszú távú nyo-

mon követés során nehéz elválasztani egymástól, hogy egy korábban aktívan kartellező cég azért lett jogkövető, mert új vezetése számára ez alapvető elv, vagy mert a szigorodó szabályozás mentén már nem éri meg számára kartellezni, vagy esetleg e kettő valamilyen arányú elegye áll a háttérben.

2.5. Becslések a kartellek számára vonatkozóan

A leginkább kézenfekvő megoldás természetesen az lenne, ha tudnánk, hogy a szabályozás változása előtt és után hány iparágban volt kartell. A kartellek titkos jellege miatt azonban éppen ez az, ami nem ismert. Múltbeli adatok alapján valamennyire fel lehet térképezni a kartellezés mozgatórugóit és motivációit, de ezekkel együtt is nagyfokú bizonytalanság jellemzi az ilyen becsléseket.

A múltbeli esetek feldolgozásából ráadásul nem feltétlenül ugyanazok a következtetések vonhatók le, mint amiket a közgazdasági elmélet alapján várnánk. Grout és Sonderegger¹⁹ azt vizsgálták, hogy mely tényezők járulhatnak hozzá egy kartell kialakulásához. Három fő faktort azonosítottak (homogén termék, stabil kereslet/forgalom, a piacvezető vállalat időben állandó piaci részesedése), amely növeli a kartellek létrejöttének valószínűségét mind az elmélet, mind az empirikus vizsgálatok alapján. Azonban a szerzők is hangsúlyozták, hogy pusztán a kialakulás mozgatórugóinak vizsgálata nem elegendő arra, hogy meghatározható legyen, mely iparágban van kartell és melyikben nincs.

Az elmélet, az empirikus elemzés és az esettanulmányok közötti kapcsolat ráadásul meglehetősen bonyolult. A szerzők szerint ez legalább részben annak tudható be, hogy az elméletekben eddig nagyon alulbecsülték a kommunikáció kartellezésben betöltött szerepét. Ez utóbbi azonban nem megfigyelhető jelenség. A változó szabályozás hatásának kimutatása pedig szintén elég lehetetlen feladat, hiszen alapvetően iparági jellemzőkkel próbálják megmagyarázni a kartellek létrejöttét, amely a szabályozás mértékétől és jellegétől független.

¹⁶ DELOITTE (13. lji).

¹⁷ Juhn M. CONNOR–C. Gustav HELMERS: Statistics on Modern Private International Cartels, 1990–2005, The American Antitrust Institute, Washington, 2007, AAI Working Paper No. 07-01.

¹⁸ Emmanuel COMBE–Constance MONNIER: Cartel Profiles in the European Union, *Concurrences*, N° 3-2007, 181–189.

¹⁹ Paul A. GROUT–Silvia SONDEREGGER: Predicting cartels, Office of Fair Trading, London, 2005.

2.6. Endogén kartellformálódási modell

Az előző megközelítéshez kapcsolódik Harrington és Chang modellje.²⁰ A szerzők egy endogén²¹ kartellformálódási modellt építettek a szabályozásváltozás hatásának vizsgálatára. Céljuk az volt, hogy a modell segítségével olyan mérőszámokat találjanak, amely alapján értékelni lehet a szabályozás változásának hatását a teljes (tehát nem megfigyelhető) kartellpopulációra.

Modelljükben először megvizsgálták, hogy egy adott típusú iparágban milyen tényezők hogyan befolyásolják a kartellesedést. Azt feltételezték, hogy minden iparágban van egy elérhető profitszint, amely időben exogén módon változik (a profitszint egy adott eloszlásból választódik ki független, vagyis i. i. d. módon). Ez a profitszint alapvetően befolyásolja, hogy létrejöhessen-e stabil kartell az iparágban. Magas profitszint esetén ugyanis a csalás inkrementális értéke nagy, tehát megéri csalni a vállalatoknak, így egy létrejövő kartell nem lesz stabil. Alacsony profitszint esetén megérheti kartellt alkotni és azt be is tartani.

A kartell másik kockázata az, hogy a versenyhatóság felfedezi és büntetést szab ki. A büntetés alapja a kartell által elért többletprofit szorozva egy multiplikátorral. Mivel vállalati döntéshozatal eredménye az, hogy kialakul-e kartell vagy sem, így a versenyhatóság felfedezéséből is annak vállalati percepciója a lényeges. Vagyis az, hogy a vállalatok mit gondolnak a lebukás valószínűségéről és a büntetési multiplikátor értékéről.

A versenyszabályozás változásának hatására e két paraméter (büntetési multiplikátor és lebukási valószínűség) változhat meg. Azonban a változást nem ismerjük, mert a vállalati percepció nem ismert a döntéshozó számára. Harrington és Chang²² tehát úgy gondolkodtak, hogy megvizsgálták a felderített kartellek jellemzőit akkor, ha a vállalatok szerint a büntetési multiplikátor vagy a lebukás valószínűsége *ceteris paribus* nőtt. Ez alapján pedig meg lehet foglalmazni olyan indikátorokat, amelyek a beavatko-

zás hatását mutatják, hiszen a felderített kartellek ismertek.

A büntetési multiplikátor esete az egyszerűbb. Ha a versenyhatóság bejelenti, hogy változtat a bírságok meghatározási módján, mint például tette azt az Európai Bizottság 2006-ban az új irányelvek²³ elfogadásakor, akkor emiatt a vállalati percepció is módosulni fog (ez azonban nem ismert). Viszont ha feltételezzük, hogy a vállalatok úgy vélik, hogy az új szabályozás hatására növekszik a büntetési multiplikátor, akkor a modell predikciója alapján *ceteris paribus* kevesebb lesz a kartell (és a létrejövő kartellek időtartama is csökkeni fog). Emiatt – mivel a kartellek felderítési hatékonysága feltételezés szerint nem változott meg – csökkennie kell a felfedezett kartellek számának is. Ez egy jó indikátor a büntetési tételek változásának hatásvizsgálatára.

A második eset az, amikor a vállalatok szerint a kartellek felderítési valószínűsége (tehát a lebukás esélye) nőtt meg, például azért, mert a versenyhatóság költségvetését vagy hatásköreit megnövelték. Itt is igaz, hogy azt nem tudjuk megfigyelni, hogy a vállalatok valójában mit gondolnak a változó szabályozásról, pusztán a következmények alapján tudunk visszakövetkeztetni rá.

Tegyük fel, hogy a vállalatok percepciója szerint nőtt a lebukás esélye. A felderített kartellek száma ebben az esetben már nem lesz jó indikátor, hiszen két ellentétes hatás figyelhető meg. Egyik oldalról ez elrettentő hatással van a kartellesedésre, kevesebb kartell jön létre, így *ceteris paribus* kevesebb kartellnek is kellene napvilágra kerülnie. Másik oldalról azonban, mivel nő a kartellek felfedezési valószínűsége,²⁴ így a versenyhatóság vélhetően több kartellt fedez fel, emiatt pedig *ceteris paribus* nőnie kellene a felderített kartellek számának. A két hatás eredője nem egyértelmű, az iparág jellemzőitől, illetve a modell többi paraméterértékétől függ. Így ebben az esetben más indikátorra van szükségünk.

Harrington és Chang modellje²⁵ alapján az új indikátor a rövid távon felfedezett kartellek fennállási ideje. Az intuíció az alábbi: a nagyobb lebukási valószínűség

²⁰ HARRINGTON-CHANG (4. lj.).

²¹ Az endogén jelző arra utal, hogy a kartellek számát nem kívülről határozzák meg a modell készítői (ezt hívnánk exogénnek), hanem a modell megoldása során adódik.

²² HARRINGTON-CHANG (4. lj.).

²³ Iránymutatás az 1/2003/EK rendelet 23. cikke (2) bekezdésének a) pontja alapján kiszabott bírságok megállapításáról (2006/C 210/02).

²⁴ Itt hibádzik a modell, hiszen ez valójában egy másik paraméter, ugyanis a felfedezett kartellek száma nem a vállalati percepciótól függ. Ugyanakkor mivel nem ismerjük a kartellek tényleges számát, így ez az arány sem adható meg expliciten (vagyis szintén nem ismert). Feltehető, hogy a kettő között szigorúan monoton kapcsolat van, így a felvetett probléma nem szűnik meg.

²⁵ HARRINGTON-CHANG (4. lj.).

miatt a legkevésbé stabil kartellek azonnal összeomlanak, így csak azok a kartellek maradnak meg, amelyek eleve stabilabbak voltak, emiatt pedig régebb óta álltak fenn. Mivel az így megmaradó kartellpopulációból fedez fel kartelleket a hatóság, a rövid távon felfedezett kartellek fennállási idejének nőnie kell.²⁶

Hosszú távon a szabályozásváltozás hat a kartellek létrejöttére is, így pedig a modell alapján, ha a szabályozásváltozás valóban effektív volt, akkor a kartellek átlagideje csökkenni fog a hosszú távú egyensúlyba való átmenet után. A hosszú távú hatás tehát éppen ellentétes a rövid távú hatással.

A rövid távú predikció viszonylag robusztusnak tekinthető. Ugyanakkor egy fontos korlátja van. A modell feltételezései szerint az iparágban elérhető profitszint i. i. d., tehát egyáltalán nem perzisztens. Ha az elérhető profitszint perzisztenciája nő, a kartellek hosszúsága egyre érzékenyebbé válik a versenypolitika hatásosságára. Tehát a Harrington és Chang²⁷ által javasolt mutatószám akkor működik csak, ha az iparági elérhető profitszintek nem túlságosan perzisztensek. Annak pontos meghatározá-

sa, hogy mi számít „túl perzisztensnek” ahhoz, hogy a változó szabályozás hatására a rövid távon felfedezett kartellek átlagideje ne nőjön meg szignifikánsan, nem adható meg egzaktan.

3. Összefoglaló áttekintés

A versenyjogi szabályok változása elrettentő hatásainak értékelésére bemutatott hat megközelítés eltérő ötleteken és szemléleten alapszik. Az 1. táblázatban strukturáltan összefoglaltam az egyes megközelítéseket, azok előnyeivel és hátrányaival együtt.

Az 1. táblázat alapján látható, hogy mindegyik bemutatott módszernek vannak előnyei és hátrányai is. Mindezek ellenére véleményem szerint az endogén kartellformálódási modell a leginkább megfogható és használható módszer a hat bemutatott elképzelés közül. A továbbiakban két oldalról támasztom alá állításomat. Egyrészt a modell alkalmazhatósága mellett érvelek, másrészt be fogom mutatni, hogy a többi módszer még több problémával terhelt.

1. táblázat. A bemutatott megközelítések összefoglalása

Elmélet	Előny	Hátrány
A büntetési tételek nagyságának vizsgálata	Könnyen vizsgálható; a büntetési tételeknek valóban van elrettentő hatásuk	Egyéb szabályozási elemet nem vesz figyelembe; az elméleti iránymutatás és a gyakorlat sokszor nem fedik egymást
Nemzetközi kartellekben az egyes országok áremelkedéseinek összehasonlítása	Valós eseteken alapuló módszer, amelyben tehát a feltételezések szerepe kicsi	Esettanulmányok sorozatára épülő módszer, amely éppen ezért igen munka-, idő- és adatigényes; nem jól általánosítható
Anonim kérdőíves kutatás az érintettek között	A vizsgálni kívánt populációt (létező kartellek) megcélzó módszer	Szubjektív és nem ellenőrizhető; az egyéni tényezők szerepe túl nagy; ellentmondásos eredmények
Visszaeső szabályszegők nyomon követése	A szabályozás hatását azokon vizsgálja, akik a leginkább érintettek; jól azonosítható minta	Ellentmondásos eredmények; a valódi motiváció rejtve marad

²⁶ Azt viszont nem definiálják a szerzők, hogy mi számít rövid távnak.

²⁷ HARRINGTON-CHANG (4. l.).

Elmélet	Előny	Hátrány
Kartellek számának becslése	Kézenfekvő módszer, egyszerű és logikus következtetések vonhatók le belőle	Nagyfokú bizonytalanság; kétséges módszertan; elmélet és empiria sok ponton ellentmond egymásnak
Endogén kartellformálódási modell	A valósággal sok ponton egyező feltevések, logikus és vizsgálható magyarázat, konkrét javasolt mutatószám	Robusztussági problémák; sok egyszerűsítés a kezelhetőség érdekében; rövid táv fogalmi kérdése

Forrás: saját összesítés

Matematikai bonyolultsága ellenére alapvetően azért emelkedik ki Harrington és Chang modellje,²⁸ mert nagyon sok ponton megpróbálja leírni a valós döntéshozatali folyamatokat, mindezt úgy, hogy közben nagyon minimális feltevéseket fogalmaz csak meg. Az exogén paramétereknek (az iparág adott évben elérhető profitszintje; a kartellprofithoz képest mennyivel kisebb a versenyzői profit, illetve mennyivel nagyobb profit érhető el csalás esetén; a kartellezés lebukási valószínűsége; a büntetési multiplikátor mértéke) például nem ad konkrét értéket, szükség esetén egy eloszlással reprezentálja ezeket, aminek várható értéke kiszámítható. Ezáltal az eredmények – ha a modell feltevéseit elfogadjuk – meglehetősen stabilak lesznek. Nyilvánvalóan nem sikerülhet egy modellel a valóság teljes leírása (ez nem is cél), de véleményem szerint a kezelhetőség és a valóság minél pontosabb leírásának trade-offjában egy olyan pontot találtak meg a szerzők, amely optimális.

Különösen tetszik, hogy a versenyhatóság egyfajta fenyegetésként jelenik meg a modellben. Nem magát a versenyhatóság hatékonyságát, sőt nem is a valójában felderített kartellek teljes populációhoz viszonyított arányát szerepeltetik a modellben, hanem azt, hogy mindebből a piac mit érzékel. A percepció pedig sokkal nehezebben megfogható, ugyanakkor valójában ez a lényeg. Lehet akármilyen magas bírságokat is kiszabni, a kartellek nagy részét felfedezni, ha közben a vállalatvezetők túlzott önbizalmukban azt gondolják, hogy az ő kartelljük nem fog lebukni, mert képesek annyira ügyesen játszani, akkor minden erőfeszítés ellenére is újabb és újabb kartellek fognak születni. A modell segítségével pedig

éppen az vizsgálható, hogy egy szabályozásváltozás a valóságban hogyan hatott a vállalatok gondolkodására, erre vonatkozóan állít fel a versenyhatóság számára is elérhető és használható mutatószámokat. Tehát éppen azt vizsgálja, ami a legfontosabb: mennyire sikerült az új szabályokkal átformálni a vállalatok kartellezéssel kapcsolatos attitűdjét.

Éppen ez az a pont, ahol a többi elmélet nagy része gyengén szerepel. A visszaesők nyomon követése végső soron ugyanezt a célt tűzi ki maga elé, azonban egyedi esetek alapján (ahol a pontos motiváció nem ismert) nem lehet megmondani, hogy a változó viselkedés hátterében mi áll. Sőt azt sem lehet megmondani, hogy egyáltalán változott-e a viselkedés vagy csak ügyesebben takargatják az új kartellt.

A másik modell alapú elmélet, a kartellek számának becslése²⁹ pedig ott hibázik, hogy iparági jellemzőkkel szeretné megmagyarázni, hogy mely iparágak hajlamosabbak a kartellezésre és melyek nem. Ez eddig még rendben is lenne, azonban ez éppen a versenyhatósági fenyegetést nem veszi figyelembe. Így pedig a változó szabályozás hatását sem lesz képes kimutatni. Tehát megint ott vagyunk, ahol a part szakad.

A nemzetközi kartellek országok közötti eltéréseinek vizsgálata ilyen szempontból kedvező, hiszen egy időbeli változást (egyik évről a másikra változott a szabályozás) egy térbeli differenciáltságra (egyik országban ilyen a szabályozás, másik országban más módon) konvertál át. Az egymást követő esettanulmányok pedig még az időbeli alakulást is képesek lehetnek bemutatni. Azonban ez a módszer nem ad megfelelő és egyszerűen használható

²⁸ HARRINGTON–CHANG (4. l.).

²⁹ GROUT–SONDEREGGER (19. l.).

mutatószámot a versenypolitikai szabályozás hatásszárságának változására. Mindössze annyit mond, hogy ha sok ilyen elemzést végigvisszünk, akkor a kartellek egyes országokban eltérő viselkedései korrelálhatnak az adott ország versenyhatóságának/szabályozási környezetének hatékonyságával. De általános érvényű következtetésekhez nagyon nagyszámú egyedi esettanulmány kell, ami sok erőfeszítést, munkát, pénzt és időt igényel, ha egyáltalán vannak olyan esetek, amelyek alkalmasak az összehasonlításra. Általános használata tehát legalább problematikus.

Szintén kétséges, hogy a pusztá korreláció válós (netán ok-okozati) kapcsolatot jelent-e vagy csak véletlen együttmozgást, amely a nemzeti piacok – az elemzést készítő szakértő által nem megfigyelhető, de az ott otthonosan mozgó vállalat számára egyértelmű – különbségeinek kitükröződése csupán.

A személyes kérdőíves kutatások megbízhatósága, ahol az érintettek érdeke igazából annak bizonyítása, hogy a jelenlegi szabályozás kellően szigorú és további szigorítása szükségtelen, finoman szólva is kétes.

További probléma, hogy egy ilyen érzékeny területen még a lehető legnagyobb anonimitás garantálása mellett is félhetnek a megkérdezettek, így válaszaikban torzíthatják a valóságot. A megkérdezett versenyjogászoknál pedig saját fontosságuk hang-

súlyozása is állhat annak háttérében, hogy mit válasszolnak egy-egy kérdésre.

Végül a bírságok meghatározási módjának (térbeli vagy időbeli) eltérései legalább egzakta és nem manipulálhatóak. Viszont az egyre összetettebb szabályozási környezet csupán egyetlen elemének, a bírságok nagyságának vizsgálata félrevezető. Ráadásul a bírságok nagysága alapján csupán annyit állíthatunk, hogy magasabb bírságok magasabb elrettentő erővel bírnak, míg sok esetben éppen az egyéb szabályozási elemek elrettentő hatásának vizsgálata a cél.

Átfutva a hat módszer előnyeit és hátrányait, azt gondolom – tudva, hogy tökéleteset ember alkotni nem képes –, hogy Harrington és Chang modellje³⁰ elfogadható alapokon jut könnyen vizsgálható következtetésekre. Ugyanakkor itt is merülnek fel olyan problémák (pl. mi számít rövid távnak; a felfedezett kartellek arányát a vállalatok által szubjektív módon érzékelt paraméter írja le, ami nyilvánvalóan helytelen), amelyek miatt a modell továbbfejlesztése szükséges. A modell egyik első használatára Zhou³¹ tett kísérletet, aki az Európai Bizottság 2002-ben bevezetett új engedékenységi politikáját értékelte a modell alapján. Eredményei szerint az új engedékenységi politika rövid távon a felfedezett kartellek átlagidejének növekedését, hosszú távon pedig csökkenését hozta, tehát Harrington és Chang modellje³² alapján sikeresnek tekinthető.

30 HARRINGTON-CHANG (4. l.).

31 Jun ZHOU: Evaluating Leniency and Modeling Cartel Durations: Time-Varying Policy Impacts and Sample Selection, Bonn University, Bonn, 2011, Working Paper.

32 HARRINGTON-CHANG (4. l.).